

TOPLUMSAL MÜCADELELER VE KENT
BİR YEREL DENEYİM : ÜMRANIYE MUSTAFA KEMAL
MAHALLESİNİN KURULUŞU VE YASALLAŞMA SÜRECİ

Şükrü ASLAN*

Modern kent üzerine yapılan tartışmalarda genellikle “unutulan” bir boyut var: sınıfsal ya da toplumsal boyut. Kentle ilgili tartışılan pek çok özellik içinde, asıl vurgulayıcı özellik, diğer bir deyişle “özelliklerin özelliği” olan boyutun yeterince irdelendiği söylenemez. Göç, sanayileşme, farklılık, varoş, plansızlık, çarpık kentleşme, yeni kent, uydu kent gibi pek çok sorun, kentsel toplumsal yapı içinde anlamlandırılabilir. Kent toplumsal yapısını oluşturan unsurlar arasındaki ilişki sürecinin irdelenmesi; bu sürecin kente etkisi ve ondan etkilenmesi önemli bir araştırma konusu olmalıdır. Çünkü kent, öncelikle toplumsal bir birimdir.

Ne var ki kenti anlama ve açıklama çabasında temel özellik olması gereken ekonomik ve toplumsal yapı ya da sınıfsal ve toplumsal temel, genellikle “modası geçmiş” pozitivist ya da marksist kuramlara gönderme yaptığı için ilgi konusu olamamaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki insanlar arasındaki ilişki, çelişki ve mücadele sürecini kaldırdığımızda geriye kent diye anıtlar, binalar sokaklar, parklar kalır.

Kent tanımlarına ilişkin tartışmalarda önemli bir vurgu: Heterojen Kent !

Kent toplumsal biriminin en önemli özelliklerinden birisi, benzer olmayan ekonomik, kültürel vb. gruplardan oluşması; başka bir deyişle heterojen özellik göstermesidir. Heterojen nitelik, büyük ölçüde sanayileşmeyle birlikte gelişen kentlerin ortak özelliklerinden biridir. Surlarla çevrili alan içinde sınıfsal farklılaşmanın çok belirgin olmadığı antik kentler yerini, farklı ekonomik ve toplumsal gruplardan insanların yaşadıkları ve türlü etkinliklerde

* Dr., MSGSÜ Devlet Konservatuarı Öğretim Görevlisi.

buldukları yeni bir kent biçimine bırakmıştır. Dolayısıyla kentler artık sadece burjuvazinin yaşam mekanları değil; sanayi işlevini yerine getirebilmek amacıyla işçilerin de yaşaması gereken mekanlardır. Sanayileşme süreci aynı zamanda ticaret, eğitim, sağlık, siyaset gibi yeni toplumsal alanların örgütlenmesine; yeni kültürel öğelerin yeşermesine de yol açmıştır.

Sanayi kentinin ilk ortaya çıktığı koşullarda sözü edilen heterojen nitelik, özellikle sınıfsallaşma bağlamında net şekilde izlenebilmekteydi. Bugün biraz silikleşmiş gözüktüğü de aynı özellik devam etmektedir. Gelişmekte olan ya da diğer bir görüşe göre geri bırakılmış ülke kentlerinde heterojen nitelik çok daha kesin biçimde izlenebilmektedir. Toplumsal, sınıfsal, kültürel farklılıkların belirlediği sınırlar daha açık; işçi sınıfı batıdaki örnekleriyle kıyaslanamayacak kadar “sınıf” niteliği göstermektedir. Yoksulluk çok daha belirgin bir özelliktir. Örgütlenme düzeyi daha düşüktür. Enformel iş ve çalışma alanı çok daha geniştir. Etnik örgütlenmeler daha belirgin sınırlarla ötekenden ayrılmaktadır. Geleneksel yaşam tarzları ve cemaat örgütlenmeleri daha yaygındır. Kültürel farklılaşmaların sınırı çok daha belirgindir. Siyasal örgütlenmelerin birbirine uzaklığı; uç noktalardaki siyasal söylem çok daha yaygındır. Modern ve geleneksel kümelerin sınırı çok daha belirgindir. Himayecilik ve patronaj ilişkileri çok daha yaygındır. Kısaca, gelişmekte olan ülke kentlerinin, batıdaki örneklerinden bir ölçüde farklı olduğunu söylemek mümkündür.

Heterojen kent, burada saydığımız nitelikler bakımından bize saf ve pürüzsüz bir kentin olmadığını; özellikle bağımlı kentlerde sınıfsal ve toplumsal çelişkilerden arınmış ve her şeyin düzgün işlediği bir kent mekanının olmadığını anlatır. O halde kenti doğru anlamak, bu heterojen niteliğin her bir unsurunu analiz etmekten; bunlar arasındaki ilişki, çelişki ve mücadele sürecini doğru tarif etmekten geçer.

Modern Kent ve Sistem

Modern kenti anlama ve açıklamada ikinci önemli husus, kenti sistem bağlamında irdelemektir. Çünkü kent, dahil olduğu sistemin dışında, ondan bütünüyle yalıtılmış bir mekan değildir. Bu noktada Giddens ve Engels’in görüşleri uygun bir açılım sunmaktadır.

Öncelikle çağdaş kentleşmenin özellikleri ve kapitalist gelişmeyle olan ilişkisinin en iyi biçimde Marx’ın “metalaşma” kavramı aracılığıyla

anlaşılabileceğini söyleyen Giddens'ı anmamız gerekiyor. Giddens'a göre, kentler insan eliyle oluşturulmuş yapay çevrelerdir ve bu özellikleri nedeniyle kapitalist toplumun bir olgusudur. O halde kentleşme toplumun bir bütün olarak analizi çerçevesinde ele alınmalıdır. Ayrıca kapitalizm öncesi kentleşme ile sanayi devrimine bağlı olan kentleşmenin farkına işaret eden Giddens, kapitalizm öncesi toplumlarda kentin, devlet gücünün ve sınırlı üretim ve ticaret etkinliklerinin merkezi olduğunu; oysa sanayi kentlerinin işlevlerinin bunun ötesine taşıdığını belirtir. Şehirlerin artık surları yok ve en büyük metropollerin idari sınırları artık çoğu kez kentin fiilen yayıldığı bölgelere denk düşmemektedir. Çağdaş kentler bu yönüyle kapitalizmin gelişmesinin yol açtığı toplumsal dönüşümlerin köklü yapısını yansıtmaktadırlar. Bu yüzden kentsel alanda meydana gelen mücadeleleri sınıf sisteminden ayrı düşünmemek gerekir.¹

Aslında Giddens'tan 100 yıl önce Engels de kent ve kentsel sorunları anlamının yolunun, sistemin analizinden geçtiğini; bu analizde anahtar kavramın, toplumun sınıf yapısı olduğunu belirtmişti. Engels sözü edilen makalelerinde, örneğin; "konut sorunu"nun, kapitalizmin sayısız kötülüklerinden biri ve yalnızca işçi sınıfının değil, başka toplumsal kesimlerin de önemli sorunu olduğunu ve sorunun çözümünün sistemin çözümlüşüne bağlı olduğunu belirtmekteydi.²

Her iki yaklaşımdan hareket ettiğimizde kentin, hangi sistemde bulunuyorsa o sistemin bir parçası olduğunu ve büyük ölçüde sözkonusu sistem tarafından belirlendiğini görürüz. Gerçekten de modern kenti anlamak, kapitalizmin anlaşılmasıyla; bir kentteki ekonomik, siyasal ve toplumsal işlevleri anlamak, sistemin aynı alanlardaki işlevleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilidir.

Sistem içinde devletin rolü ve kent üzerindeki etkisine bu bağlamda bakmak gerekir. Burada devletin rolü mutlak olmamakla birlikte, son derece önemlidir. Devleti, yerel/merkezi düzeyde resmi kurumlar toplamı olan bir resmi otorite olarak düşünebiliriz. Eğer böyleyse heterojenliğin unsurları arasında denge gözetmeyen, bunların kentsel ve toplumsal yaşama ilişkin taleplerini bir planlama içinde çözmeyi dikkate almayan, bunları ortak değerler, kurallar ve normlar içinde bir arada tutamayan bir resmi otorite olmadığında, heterojenliğin unsurları arasındaki ilişkinin çatışmaya dönüşmesi olasılığının

¹ Anthony Giddens; SOSYOLOJİ: ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM, Birey Yay. İstanbul, 1994, s. 96-112

² Frederich Engels; KONUT SORUNU, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 22-71

artacağını söyleyebiliriz. Harvey'in toplumsal adalet ilkesine yaptığı vurgu bu açıdan son derece önemlidir.³ Toplumsal mücadeleleri bu bağlamda bir yere oturtabiliriz. Çünkü bu hareketlerin muhatabı devlettir.

Modern Kent ve Toplumsal Mücadeleler

Burada kısaca "toplumsal mücadele"nin anlamına bakmak gerekiyor. Toplumsal mücadelelerin, sosyal bilimlerle ilgili literatürde çok sık irdelendiği gözlenmektedir. Zira konusu doğrudan ya da dolaylı olarak insan ve toplum olan disiplinler için bu doğal bir durumdur. Diğer yandan gelişmenin temelinde ekonomik süreçlerin yattığını savunan kuramlarda sınıf mücadelesi vurgusu daha belirgin şekilde yer almaktadır. Bu iki kavram ya da olgu (sınıf mücadeleleri ya da toplumsal mücadeleler), aslında hem büyük ölçüde birbirleriyle ilişkili veya benzer hem de bazı özellikleri nedeniyle farklıdırlar. Toplumsal mücadele ile sınıf mücadelesi arasında mutlak paralellik kuramayacağımız gibi, mutlak bir kopuştan da söz edemeyiz.

Sınıf hareketleri, toplumsal yapıda yer alan ve öncelikle ekonomik süreçle tanımlanan belli bir sınıfın; sınıfsal çıkarlarına uygun olarak geliştirdikleri hareketlerdir. Bu özelliği nedeniyle kapsadıkları toplumsal kesimler açısından daha homojen bir görüntü sergilerler. Buna karşılık toplumsal hareketler, farklı sınıflara mensup kesimlerin ortak çıkarlarına dayalı olarak gelişen hareketler olarak düşünülebilir. Bunlar bölüşüm ve gelir adaletsizliği gibi sınıfsal özelliği ağır basan özellikler içerdiği gibi kamusal hizmetlerin eşit dağılımı, sosyal devlet politikalarının uygulanması gibi çok daha farklı talep alanlarında da ortaya çıkabilirler. Böyle bakıldığında toplumsal hareketler, sınıf hareketlerini de içerebilir. Ama bütün toplumsal hareketleri sınıfsal hareketler olarak tanımlayamayız.

Sosyal Bilimler sözlüğünde bu tür hareketler "belirli bir inanç, amaç ve örgütsel çatı altında toplanan bir toplumsal grubun, egemen toplumsal kurum veya ilişkileri değiştirmek, yok etmek topluma yeni kurum yahut ilişki biçimleri kazandırmak gibi somut bir amacı gerçekleştirmek için giriştiği örgütlü hareket"⁴ olarak tanımlanmakla birlikte, aslında toplumsal hareketlerle örgütlü hareketler arasında her zaman birebir paralellikler kurmak mümkün olmayabilir. Kimi zaman toplumsal hareketlerin örgütsüz, kendiliğinden gelişen

³ David Harvey; SOSYAL ADALET VE ŞEHİR, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 139

⁴ Ömer Demir - Mustafa Acar; SOSYAL BİLİMLER SÖZLÜĞÜ, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s. 206

veya önceden tasarlanmış planlara çok fazla uymayan özelliklerinin daha belirgin olduğu görülür. Başlangıç aşamasında olmasa da zaman içerisinde örgütlü bir nitelik kazanabilirler. Ancak, yine de toplumsal hareketleri kategorik olarak örgütsüz; bir anda ortaya çıkıp kaybolan hareketler olarak görmek doğru değildir. Bu hareketler, aniden ve örgütsüz başlayıp bittiği gibi, daha önce vurguladığımız şekilde zamanla kendi içinde bir örgütlülüğe sahip olabilir; belirlenmiş olan amaca ulaşmak için çeşitli mücadele araçlarını sistemli olarak kullanabilirler.

Toplumsal hareketlerin en önemli özelliklerinden birisi, siyasal iktidarların veya çeşitli resmi kurumların gündelik hayatta bazı toplumsal kesimlere karşı eşitsizlik yaratan uygulamalarına karşı gelişmiş olmalarıdır. Sözü edilen eşit olmayan uygulamalar kısa ya da daha uzun süreli olabilir. Bu özellikleri nedeniyle toplumsal hareketler kısa süreceği gibi görece olarak daha uzun zamana da yayılabilirler. Yani anlık hareket olmak, toplumsal hareketlerin tek ya da en önemli özelliği değildir.

Aynı şekilde toplumsal hareketlerin muhatabı da genel olarak kamusal otorite (onun çeşitli alanlardaki alt kurumları vb.) olduğu için sözkonusu hareketler her zaman bir ölçüde politik karakter taşır ya da politik hareketlere dönüşme olasılıkları her zaman vardır. Diğer bir deyişle, toplumsal hareketler siyasal hareketlerin tümüyle dışında gelişen ve sürekli olarak siyasal alanın dışında kalacak hareketler değildir.

Toplumsal hareketler, kent toplumsal gruplarının, gündelik yaşamlarını sağlıklı şekilde sürdürülebilmeleri açısından kentte buldukları konumla da doğrudan ilişkilidir. Kentsel grupların, kamusal hizmetlerden yararlanma düzeyleri ve kamusal alanda özgürlük taleplerine bağlı olarak geliştirdikleri mücadeleler -ki bunların en önemlilerinden birisi de konut talepli kitlesel hareketlerdir- çoğu kez sadece kentsel alanda değil, genel olarak da kamu düzeni için ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Çünkü kentsel toplumsal hareketlerin bir kısmı sanıldığı aksine kısa süreli değil, çoğu kez uzun süreli ve uygun politik örgütlenmeler aracılığıyla gelişmiş ve ciddi bir toplumsal destek kazanmıştır. Bu noktada Castells'in, kentsel hareketlerle, politik sınıf hareketlerinin bağımsız olmadığı, tersine politik sınıf mücadelesinin, kentsel hareketin merkezi ögesi olduğu⁵ yolundaki görüşleri önemli bir yaklaşım olarak görülebilir.

⁵ Manuel Castells; THE URBAN QUESTION, A Marxist Approach, s. 325

Buradan hareketle, kentsel toplumsal hareketlerin formel yönetiminin dışında ve ona karşı geliştiğini söylemeliyiz. İster kısa süreli talepler (bir mahalleye toplu ulaşım araçlarının getirilmesini, mahalleye bir yaya üstgeçidi yapılmasını ya da sokakların asfaltlanmasını talep etmek gibi), isterse enformel ilişki ağları üzerinden kamu arazisi üzerinde bir mahalle kurup onun yasallaşması için mücadele etmek gibi görel olarak uzun süreli toplumsal hareketlerin tamamı doğrudan ya da dolaylı olarak formel yönetimi muhatap almaktadırlar. Özellikle bu tür hareketlerde örgütlü nitelik ağır basmaktadır. Sözkonusu örgütlülük, sadece ilgili talep bağlamında değil, daha geniş bir alanda; bir bakıma yerel üstü örgütlülük niteliği gösterir. Bu açıdan aynı zamanda yerelüstü bir programa ve çizgiye de sahip olduğu anlamına gelir.

Türkiye’de Kent Mekanı Üzerine Mücadelenin Gelişimi

Bütün kapitalist toplumlarda olduğu gibi, Türkiye’de de kentler, kapitalizmin kendini yeniden üretimine aracılık eden mekanlar olarak önemli bir işlev görmüşlerdir. Örneğin ülkemizde toplumsal çelişkilerin genellikle çatışmaya dönüşmemiş olmasının nedeni kapitalizmin ve kentleşmenin gelişmesindeki özgün koşullarla açıklanabilir. Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan sonra gerçekleşen kentleşme biçimi, enformel karakteri nedeniyle büyük ölçüde resmi güçlerin de dahil olduğu enformel ilişkiler üretmiş ve bu özelliği, bir yandan yerel sermayenin egemenlik alanını genişletirken diğer yandan kentlerde büyük çaplı toplumsal çatışmaların ortaya çıkmasını önlemiştir. Kırsal alandan kente gelen kitlelerin, yerel siyasi aktörlerin himayesinde kentin bir kısmına yerleştirilmeleri ya da çıkar ilişkileri çerçevesinde yerleşenlere gözyumulması sistemi temsil eden yerel siyasal aktörlerin denetim olanaklarını arttırırken, gelenlerin konut ihtiyacını enformel şekilde çözmelerine de olanak sağlamıştır.

Bu tür kentleşme toplumsal hayatta da etkisini göstermiş; demokratik örgütlenmelerin öncülüğünde katılımcı ve planlı kentleşmeye uygun girişimler yerine, yerel siyasal otoritenin dolaylı desteğini almış mafya grupların çıkmasına yol açmıştır. Böylece genelde muhafazakar ve gerici bir toplumsal kültürün gelişmesine de olanak sağlamıştır. Kent bir yandan yağmalanırken, siyasal iktidarlar toplumsal desteği koruyabilmişlerdir. Bu durum genel olarak 70’li yılların ortalarına kadar devam etmiştir. 1970’li yıllar adeta gelenekselleşen bu yağma düzenine karşı farklı bir tepkinin geliştiği; güçlü bir kent dinamiği olarak toplumsal mücadelenin de yükseldiği yıllardır. Bu yıllarda özellikle

büyükkentler, politik nitelikli toplumsal hareketlerin mekanı olmuşlardır. Kente dışardan gelenler; yerel siyasi aktörlerin himayesinde kente tutunmak yerine, kendi taleplerini açık şekilde dile getirmeye, buna göre örgütlenmeye başlamışlardır. Lefebvre'nin isabetli olarak tanımladığı gibi, kentler gerçekten de sadece birer çatışma mekanı değil, aynı zamanda üzerine çatışılan mekanlar olmuştur.

1970'li yılların özellikle kentlerde yoğunlaşan politik mücadelelerinin somut taleplerinden birisi de kent emekçilerinin konut sorununun çözümüdür. Ancak çözüme ilişkin olarak geliştirilen görüşler, 1950'li yıllardan bu yana devam etmekte olan klasik patronaj ilişkilerini kendine temel alan yaklaşımı reddetmektedir. Kent emekçileri, konut sorununu, yerel yönetimin resmi olmayan denetimi altında çıkar karşılığı ya da şu ya da bu bölgede arazi satarak rant sağlayan arazi mafyasına para vererek çözmeyi reddetmektedirler. Bunun yerine, çıkar gruplarına peşkeş çekildiği düşünülen bölgelerde örgütlenerek ve ortak iradeyle konut yaparak yeni kent mekanları oluşturmaktadırlar. Bu yıllardaki kentleşme, toplumsal mücadelelerin etkilediği yeni biçimler kazanmıştır.

Bugünkü adıyla Mustafa Kemal ya da geçmişteki adıyla 1 Mayıs Mahallesi deneyimi bu sürecin bir örneğidir. Bu deneyim, pek çok yönüyle “çete”, “mafya”, “kurtarılmış bölge” gibi küçümseyici “eleştirilerin” ötesinde önemli bir örnektir. Bu yüzden 1 Mayıs Mahallesi'nin tarihini gün ışığına çıkarmak; kentleşme biçimi ve katılımcılık bağlamında irdelemek önemli bir ihtiyaçtır. Bunu yaparken mahallenin geçmişini övmek ya da yermekten çok, bilimsel bir tutum olarak, “olanı olduğu gibi ortaya koymak” ve kentlerin, politik nitelikli toplumsal mücadelelerden de etkilendiğini görmek/göstermek amaçlanmaktadır.

1 Mayıs Mahallesi'nin Kısa Öyküsü⁶

1 Mayıs Mahallesi'nin kuruluşu 1970'li yılların ortalarına dayanıyor. Bu açıdan aslında mahallenin çok da eski bir tarihi yok. 1970'li yıllarda mahalleyi

⁶ Mahallenin kuruluş ve yasallaşması sürecine ilişkin olarak bu çalışmada kullanılan bilgiler, 1977-1981 yılları arasında mahallede bulunmuş ve kuruluş sürecinde aktif rol almış yaklaşık 30 kişiyle yapılan derinlemesine görüşmelerden ve 1977 yılı Eylül, 1978 yılı Mart aylarında yayımlanan günlük gazetelerde mahalleyi konu edinen haber ve yorumlardan alınmıştır. Görüşmecilerin seçilmesinde özellikle gecekondü yapımının ilk dönemlerinde yer almış olan birkaç kişi belirlenmiş ve görüştüğümüz her kişi, aynı süreçte yer alan diğer kişilere ulaşmamıza yardımcı olmuştur. Bu şekilde aslında daha fazla sayıda kişiyle görüşmeler gerçekleştirilmiş; ancak sürece ilişkin özgün, doğrulanabilir ve diğer kişilerin bilgileriyle paralellik oluşturucu nitelikte olan bilgilerin kullanılmasına özen gösterilmiştir.

kuran genç ve dinamik kitle, bugün artık mahallenin yaşlıları olmaya aday. 1970'li yılların sonunda kurulan "yaşlılar komitesi" üyeleri ise gerçekten de yaşlı kuşağı temsil ediyorlar ve bunların bazıları yaşama veda ettiler bile. Elbette, bu tarihten önce de sözü edilen bölgede kısmi bir konut yapma etkinliği vardır. Ancak 1970'li yılların ortalarında başlayan ve belli bir politik stratejinin ürünü olarak geliştirilen yeni hareket, eskisinden oldukça farklı bir biçimde gerçekleşmiştir.

1 Mayıs Mahallesi, 1970'li yıllarda, sosyalist hareketin, kentlerde konut sorununu kent emekçilerinin gücüne ve mücadelesine dayanarak çözme iddiasıyla gerçekleştirdiği, "yasal" olmayan projelerden biri ve ilkidir. Üzerinde uzun süreli düşünülmüş ve her aşaması örgütlenmiş bir proje olmaktan çok kendiliğinden gelişen sürecin bir ürünüdür. Ancak süreç ve ihtiyaçlar kendine uygun örgütlülük araçlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Mahalleyi ilginç kılan özelliklerden birisi bu örgütsel araçların oluşumu ve gerçekleştirdiği işlevlerdir. Nitekim 1 Mayıs Mahallesi giderek bir model olmaya başlamış ve izleyen dönemde yeni 1 Mayıs Mahallesi örnekleri ortaya çıkarılmıştır. Araştırmalardan edindiğimiz bilgilere göre bugünkü Nurtepe (Kağıthane), Güzeltepe (Alibeyköy), Gülsuyu (Maltepe) ve Gaziosmanpaşa ilçelerinin bir kısmı aynı düşünme biçiminin ve benzer mücadele ve örgütlenme sürecinin ürünü olarak kurulmuşlardır. Diğer bir ifadeyle tekil bir durum değil, kent çapında geliştirilen bir etkinlik söz konusudur.

Sosyalist hareketin, başlangıçta değilse bile mücadelenin kendi içinde kullanım değerli bir kent projesi olarak geliştirdiği 1 Mayıs Mahallesi hareketi, kullanıcıların doğrudan yönetim ve üretim sürecine katıldıkları bir çabanın sonucu olarak fiili varlığını kabul ettirebilmiştir. Konut yapıcılarının karar sürecine doğrudan katılmalarını mümkün kılan araçlar kullanılmıştır. Katılım, kurucuların konut etkinliklerini yönetecek bir komiteyi gizli oyla belirleme ve dağıtılacak arsa büyüklüklerinde eşitlik kaygısı taşıma, konut sahipleri arasında gerçekleşecek anlaşmazlıklara müdahale etme gibi kısa süreli kararlardan uzun süreli mücadelelere kadar tüm aşamayı kapsamaktadır.

Mahallede, sosyalist grupların etkinliklerini geliştirdikleri süreçte ilk komite seçimi, açık oylama şeklinde yapılmasına karşın, ikinci kez komite seçimi, seçmen listesi belirlenerek ve seçim sandığı konularak gizli oy, açık sayımla belirlenmiştir. Seçmen listeleri tartışmaya yol açmayacak bir yöntemle; mahalledeki tüm gecekonduların kime ait olduğunu gösteren, komite kayıtlarına göre oluşturulmuştur. Böylece konut yapıcılarının iradeleri, temsil organına

yansıtılabilmıştır. Komite kendi içinde görev dağılımı yaparken, en çok oy alan kişiyi başkan, ikinciye de başkan yardımcısı olarak görevlendirmiştir.

Kurucuların verdiği bilgiye göre, mahalledeki konut yapıcılarının belirlenmesinde, komite üyelerinin araştırma sonuçları belirleyici olmuştur. Buna göre, konut yapmak amacıyla mahalleye gelenlerin nereden ve hangi ilişkiler üzerinden geldikleri önemli sayılmıştır; ama, gerçekten bir konut ihtiyacı olup olmadığı çok daha önemsenmiştir. Nitekim, daha önce mahalleye gelip konut yeri isteyen ve kendisine yer verilen bazı kişilerin, aslında başka mahallelerde evleri olduğu tespit edildiğinde, verilen yer geri alınmıştır. Komite üyeleri bu konuda çok sayıda örnek olduğunu belirtmişlerdir.

Komite, gerek duyduğu anlarda halkla birlikte toplantılar yapmış ve bu toplantılarda konut yapma mücadelesinin sonuca ulaşabilmesi için iki temel koşula özen göstermiştir: Bunlardan birincisi konut sahibinin ikamet etme zorunluluğu, ikincisi yıkım için gelebilecek resmi güçlere karşı ortak direnme kararıdır. Konutlarda ikamet etme zorunluluğu, mahallenin yıkılmasını zorlaştıracak en büyük etken olarak görüldüğü için oldukça önemsenmiştir. Kurucuların verdiği bilgilere göre komite, boş konutların sahiplerini uyarılmış; uyarıların dikkate alınmadığı durumlarda verilen yerler geri alınmıştır. Aynı şekilde yıkım girişimlerine direnme kararı da destek bulmuş ve büyük yıkım girişimleri, ciddi bir direnişle karşılaşmıştır.

Konut yapım sürecini hızlandırmak ve diğer ortak giderleri karşılamak amacıyla, yönetici komite önderliğinde bir bütçe oluşturulmuş; giderler ve gelirler hakkında, adına “dernek” denilen mahallenin merkezi toplanma yerinde katılımcılara bilgi verilmiştir. Sözkonusu ortak bütçeye gelen gelirler (bağışlar ve yardımlar), o dönemde Ziraat Bankası Ümraniye Şubesinde bir hesapta toplanmıştır. Büyük yıkım günlerinden hemen sonra yalnızca İstanbul’da değil, ülke çapında sosyalist hareket içinde ve çevresinde bulunanlar, 1 Mayıs halkıyla dayanışma içerisinde bulunmak amacıyla bu hesaba katkıda bulunmuşlardır.

Mahallenin kent sistemine uygun olarak planlanması için TMMOB ve o dönemde şehircilik bölümlerinde okuyan öğrencilerden destek alınmış; gerçekten de çıkmazı olmayan, caddeleri geniş, bahçe içinde konutlar inşa edilmiştir. Amaç, yaşanılabilir çevre anlayışı içinde, komşuluk ve dayanışma ilişkilerini önemseyen bir konut tipi gerçekleştirmektir. Aynı şekilde belirlenen mahalle planı içinde okullara, sağlık kurumlarına, çocuk oyun parklarına yer verilmiş olması ilgi çekicidir. Kuruculara göre bu işlerde çalışan mühendislere

hiç ücret ödenmemiştir. Çalışma tümüyle gönüllülük esasına dayalı olduğu için, zaten çalışanların da herhangi bir ücret talebi olmamıştır.

Nitekim bu tür dayanışmanın bir örneği olarak, 2 Eylül 1977 günü güvenlik kuvvetleri bütün mahalleyi yerle bir etmelerine karşın, yıkımı izleyen birkaç gün içinde mahalledeki tüm konutlar yeniden yapılabilmektedir. Bu hızlı inşa sürecinde, İstanbul'un değişik semtlerinden ve üniversitelerinden sosyalist dünya görüşüne ilgi duyan yüzlerce genç gelmiş ve karşılıksız çalışmışlardır. Yıkımın son derece ağır olması ve yıkım sırasında mahalle halkından dokuz kişi yaşamını yitirmesine karşın, sosyalist çevrelerin aktif desteği artarak sürmüştür.

1 Mayıs Mahallesi halkının, sözü edilen dönemdeki iç dayanışması ve örgütlülüğü de son derece dikkat çekicidir. Mahallede gündelik hayatın sürdürülebilmesi için gerekli olan araçlar, ortak çaba ile gerçekleştirilmiştir. Bu araçların en önemlilerinden birisi de tüketim kooperatifinin kurulmasıdır. Ülke çapında yoklukların ve kuyrukların olduğu yıllarda 1 Mayıs Mahallesi halkı, bir tüketim kooperatifi kurarak, halka ucuz tüketim olanağı sunmuştur. Kooperatif sadece bir tüketim araçları mekanı olarak değil; halkın örgütlü bir yapıda birleşmesinin bir aracı olarak da işlev görmüştür.

1 Mayıs Mahallesi bu özellikleriyle katılımcılığın ilginç bir örneğidir. Bugün çok tartışılan katılım ve plan kavramları açısından 1 Mayıs Mahallesi deneyimi öğreticidir. Yasal olmayan bir çerçeve içinde gelişmiş olmasını, dönemin sosyalist hareketine egemen olan siyasal düşünüş biçimlerinde ya da toplumsal mücadelelerin düzeyinde aramak gerekir. Bu konu genel olarak kent sorunu ve özel olarak da konut sorununun nasıl çözümlenebileceğine ilişkin kuramsal bakış açıları bağlamında tartışılacak bir konudur.

1 Mayıs Mahallesinin Mustafa Kemal Mahallesine Dönüşümü!

Mahallenin fiili kuruluşuyla ilgili bu sürecin dışında yasallaşma biçimi de son derece dikkat çekici derslerle dolu bir deneyimdir. Enformelle formelin nasıl aynı düzlemde buluştuklarını gösteren ilginç bir örnektir. Dokuz kişinin yaşamına son verecek kadar "kararlı" gözüken kamu otoritesinin, mahalleyi tanıma sürecinin ilk adımı olarak bir güvenlik kurumunu oluşturması ve arkasından diğer adımların atılması, "kararlılığın" anlık ve değişken olduğunu göstermektedir. Nitekim, 1 Mayıs Mahallesinin fiilen kabul edilmesi anlamına gelen kamu kurum ya da hizmetlerin getirilmesi ile resmen mahalleyi yok

saymak arasındaki çelişki 2-3 yıl kadar sürmüş ve bu “yok etme kararılığı” tümüyle silinmiştir.

1978 yılı bahar aylarında mahallede bir karakol kurulur. Bunu resmen doğrulatma olanağı bulunmasa da, mahallelilerin verdiği bilgiye göre karakolun tabelasında “1 Mayıs Mahallesi Jandarma Karakolu” yazılıdır. Tam ifadeyle söylemek gerekirse bu, olmayan mahallenin karakoludur. Belirtmek gerekir ki karakolun kuruluş nedeni, gecekonduları yıkmak değildir. Karakol yetkililerinin o günlerde “yıkım yapmayı planlamadıkları” yönünde basında açıklamaları yer almaktadır. Yani karakolun kuruluş amacı, olmayan bir mahallede “asayiş sağlamaktır.”

Karakolun kurulmasını izleyen birkaç ay sonra, mahallenin dört ayrı bölgesine dört adet prefabrik ilkokul açılır. Okulların açılması için mahallenin “yaşlılar komitesi” üyeleri aylarca uğraşmışlar; valilik, Belediye Başkanı ve Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri ile görüşmüşler. Sonuçta kağıt üzerinde gözükmeyen mahallelerine okul yaptırmayı başarmışlardır. Üstelik sözkonusu okullar da mahallenin politik kimliğini yansıtmaktadır. “1 Mayıs Şehitlik İlkokulu”, “1 Mayıs E-5 İlkokulu” gibi. Okullara 1978/79 öğretim yılında öğretmen atamaları yapılmış ve eğitim-öğretime başlanmıştır.

Yasallaşma süreci 1979 yılı sonbahar aylarında “1 Mayıs Mahallesi Halk Tüketim Kooperatifi”nin kuruluş başvurusunun yapılmasıyla devam etmiştir. Kooperatif, mahallenin adını taşımakta ve kurucuların tümü, 1 Mayıs Mahallesinde ikamet ediyor görünmektedirler. Başvuru bu haliyle kabul edilir ve kooperatif sözleşmesi 20 Eylül 1979 tarihli Ticaret Sicil Gazetesinde yayınlanarak resmileşir. Artık, kağıt üzerinde görünmeyen mahallenin bir de kooperatifi vardır ve kurucuların tamamı, olmayan mahallede ikamet ediyor gözükmektedir.

Son olarak 1980 yılında 1 Mayıs Sağlık İstasyonu açılır. Sağlık Müdürlüğüne bağlı olan bu birimde bir doktor, iki hemşire görevlendirilir.

Sözü edilen yasal kurumlar ve kamusal hizmetler tümüyle, kağıt üzerinde olmayan bir mahallede gerçekleşmiştir. Mahallenin varlığı yasal olarak kabul edilmemekte; ama, kamusal hizmetlerin getirilmesine devam edilmektedir. Üstelik resmi yazışmaların tümünde ve kurumların adında mahallenin adı belirtilerek. Sistem açısından hep vurguladığımız belirsizlik, hukuksuzluk, tutarsızlık vb. kısaca enformelle formelin nasıl içiçe geçtiği bu örneklerde de somut olarak gözükmektedir.

Nihayet 1980 yılı sonunda mahallenin yasal varlığı da kabul edilerek muhtarlık mührü verilmiştir. Mahallenin artık resmen tanınması, 12 Eylül 1980 askeri darbesini izleyen ilk aylarda gerçekleşmiştir. Burada, yeni yönetimin güvenlik kaygısının yarattığı ihtiyaçlar ön plana çıkmış; bu ihtiyaca uygun olarak “tüm yerleşmelerde ikamet edenlere ilişkin bilgilerin toplanması ve merkezden kontrolü” amaçlanmıştır. Hatta ikamet değişikliklerinin de resmi yazıyla gerçekleştirilmesi yönünde yeni kararlar alınmıştır.

Bu durum, 1 Mayıs Mahallesi'nin de yasallaştırılması ve ikamet edenlerin kayıtlarının tutulmasını zorunlu hale getirmiştir. Mahallenin, muhtarlık deneyimi olan bir heyeti, askeri yetkililer tarafından çağrılmış ve orada tek emirle “Mustafa Kemal Mahallesi” adıyla muhtarlık mührünün verilmesi kararı çıkmıştır. Özetle, mahallelilerin istekleriyle, sistemin istekleri çakışmıştır.

Artık, kağıt üzerinde de bir mahalle vardır: İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, MUSTAFA KEMAL MAHALLESİ!

KAYNAKÇA

Anthony Giddens; SOSYOLOJİ: ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1994.

David Harvey; SOSYAL ADALET VE ŞEHİR, çev.: Mehmet Morali, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

Frederich Engels; KONUT SORUNU, Sol Yayınları, Ankara, 2. Baskı, 1992.

Manuel Castells; THE URBAN QUESTION, A Marxist Approach, İng. Çev.: Alan Sheridan, 1977.

Ömer Demir - Mustafa Acar; SOSYAL BİLİMLER SÖZLÜĞÜ, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.

ABSTRACT

The material presented in this paper is based on data accumulated during a research conducted in 1 Mayıs Mahallesi, Ümraniye, Istanbul. The first feature studied is the relationship between urbanization and social conflicts. The other feature examined is in spite of the efforts made to legalize urban spaces how de facto situations have overcome formal authority. In the former case while social movements, expand the city beyond formal process terms of space and population in the later case legal and illegal institutionalisation and relationships overlap.

By its traditional name 1 Mayıs Mahallesi the mentioned area, is an original example where two basic characteristic can be observed. The movement that led to the construction of squatter settlements (gecekondulaşma) in 1976 which gave way to the strong opposition of the formal authorities. Yet, as the consequence of the strong solidarity between the people living in the area, the district with approximately 5000 houses and formal identity became a part of the city in 1980.